зовнішньої політики АПУ. – Папка „Севастополь 1”. – С.12.

[11] Поточний архів Севастопольської міськадміністрації. Папка „Севастополь1”.

[12] Див.: СССР. Административно-территориальное деление союзных республик на 1 марта 1954 года. Издание восьмое. – М.: Из-во „Известия Советов депутатов трудящихся СССР”, 1954. – С.209, 447.

[13] Там само. – С.15.

[14] Заседание Верховного Совета РСФСР. Стенографический отчет. – М., 1953. – С.181; Ведомости Верховного Совета Украины, 1954. – С. 92.

[15] Чекаленко Л. Д., Федуняк С. Г. Зовнішня політика України (від давніх часів до наших днів). – К.: ДП „Вид. дім „Персонал”, 2010. – 464 с.

*Дина Попова*
*(Киев)*

**ИСТОРИЧЕСКИЕ И ЭКОНОМИЧЕСКИЕ ПРЕДПОСЫЛКИ ВОЗНИКНОВЕНИЯ КРЫМСКОЙ ПРОБЛЕМЫ**

*В статье на документальных источниках обоснована концепция объективных причин принадлежности Крыма и г.Севастополя Украине. Охарактеризовано особенности развития Крыма и Черноморского региона в целом; раскрыто историю процесса передачи Крымской области в состав Украины.*

***Ключевые слова:*** *цивилизация, стереотипы, Черноморский регион, Крым, передача, экономические условия, Украина, Президиум, указ, закон.*

*Dina Popova*
*(Kiev)*

**THE HISTORICAL AND ECONOMIC REASONS OF CRIMEAN PROBLEM ORIGIN**

*The article is devoted to the relationships of Ukraine and Russia sn the Crimean question. The author focuses on the main aspects of Crimea integration to the Ukrainian economy. There are characteristic of specialty of Crimea development, the history of envolment Crimea to Ukraine.*

***Key words:*** *ccivilization, stereotypes, Black Sea Region, Crimea, transmission, economic terms, Ukraine, Presidium, decree, law.*

# ДОКУМЕНТИ

***Василь Ботушанський***
***(Чернівці)***

## ВІДЕНСЬКІ АРХІВИ ПРО БУКОВИНСЬКІ СПРАВИ

У кафедральному збірнику „Питання історії України” Т.11 за 2008 р. нами започатковано публікацію документів з віденських архівів під заголовком „Віденські архіви про буковинські справи”. Там міститься положення і про архівний фонд буковинського політичного діяча Миколи Василька (Nachlass Wassilko. Ukrainische Frage. Bukowiner Angelegenheit). Йдеться, зокрема, про те, що Микола Василько незадовго до своєї смерті намагався впорядкувати свій архів, відклав у один стос важливі справи для збереження, а у другий – неважливі для знищення. Але служник переплутав ці стоси, віддав важливі справи на знищення, а неважливі, „макулатурні” – на збереження, що є, без сумніву, значною втратою для істориків. Але навіть з того, що залишилося, невпорядкованих „макулатурних” справ автором уже дещо публікувалося у згаданому томі 11, с. 260-263 і робиться чергова спроба ознайомити читача з деякими далеко не „макулатурними” справами цього постраждалого фонду (невпорядкованого).

**З промови М. Василька в засіданнях парламентських делегацій** [Австрії і Угорщини] XLIX сесії 6 зібрання у Будапешті 25 травня 1914 р. „Я представляю тут край Буковину. Це сусідня (щодо Угорщини. – В. Б.) територія. Буковинське населення складається в основному з українців і румунів. Є тут спроби пропаганди панрусизму і панроманізму. Але досі безуспішно, за винятком дрібних випадків (Геровські). Запевняю як українець, що хоч ми дещо сперечалися з румунами, що характерно для міжнаціональних суперечностей в Австрії (österreichische Reibungsflöchen haben”), але з цілковитою переконаністю запевняю від імені не тільки українців, але й більшості румунського сільського населення Буковини, що всі спроби відвернути широкі народні маси населення цих обох націй в краї від їх вірності династії і імперії донині залишалися безуспішними. Делегація Буковини у порозумінні з іншими націями висловлює вірність цісарю і у нас нема жодної потреби і бажання міняти добру австрійську систему управління на царську.

**Звіт про перебування у Брашові.**

25-27 вересня 1914 р. вів переговори про позицію Румунії у цій війні.

Росія разом з Антантою пропонує Румунії відокремити Буковину по р. Прут без Чернівців і все Семигороддя до Румунії. Після цього Румунія повинна протягом двох тижнів вступити у війну на боці Росії. Король Румунії поки що утримується. Там думають про „Велику Румунію” як про життєву мету.

Німеччина і Австро-Угорщина обіцяють Румунії Бессарабію.

Вів переговори і в Яссах, і в Сінаї.

Загальне враження: Румунія не піде зараз на війну в союзі з Росією за придбання Буковини (А. 1-11).

**Рукопис брошури М. Василька „Австро-Угорська монархія і українське питання”** (Печатка Загальної української ради – з німецьким текстом). – Відень, червень 1916 р.

Загальні міркування М. Василька щодо устрою українських земель.

Галичину поділити на польську і українську частини. Буковину приєднати до Галичини.

З придбаних російських територій України створити українську область під зверхністю Німеччини і Австро-Угорщини (с. 21).

**Die Information.** – Wien. – 1917. – 20. März (приватне видання).

Стаття М. Василька „Революція в Петрограді”, передрук з партійного органу „Буковина”.

Зараз багато пишуть про революцію в Росії і загалом правильно пишуть. Але ще невідомо, який з людських факторів там відіграє головну роль: військо, селянство, церква?

Я при цьому міг би відзначити (виділити), що для серединних сил (Німеччини і Австро-Угорщини. – В. Б.) це є суттєвий радісний момент. У Росії на черзі багато революцій. Росія хворіє на багато хвороб. Для кожної хвороби є різні лікарі, але між цими лікарями нема згоди щодо вибору лікування і у найближчому майбутньому час покаже, чи взагалі Росія одужає.

Особливе задоволення у зв'язку з цим відчуваємо ми, українці в Австрії. Ми з певністю можемо сподіватися, що й решта українських земель Австрії, які ще перебувають у руках росіян, буде звільнено і об'єднано з усіма австрійськими народами і що наш молодий цісар [Карл I], зважаючи на нашу (українців) зразкову поведінку у цей важкий жертовний воєнний час, не забуде нашу націю…

**Копія листа М. Василька шефредактору.** Аустерліц. 29 червня 1917 р.

… З початку війни одержав уже до 50 тис. листів щодо страждань громадян, зокрема українців. „Я уже послав 3000 листів в урядові інстанції у зв'язку з безпідставними (несправедливими) засланнями людей за доносами в табір Талегроф, інтернуваннями українців з Буковини і Галичини, і всі вони вже звільнені [3 тис.]. Правда, були серед

них і соціал-демократи, але вони під час [останніх] виборів виступили під своїми гаслами, і я за них не вминався…

На початку війни я створив у своєму виборчому повіті [окрузі] гуцульський добровольчий батальйон, особисто організував його постачання. Я заснував Комітет буковинських біженців, був його віце-президентом, до сьогоднішнього дня прийняв на його рахунки 590 тис. крон, причому 500 тис. з них – як результат моєї агітації.

**Лист буковинського емігранта з Америки** у зв'язку з відзначенням на всій Україні 19 грудня [1918 р.?] його дня [народження?]

Хочемо й ми тут проживаючі Українці з Буковини і Галичини поздоровити Вас, нашого дорогого захисника і видатного вождя"… Ми тут в Америці провели народні збори 31 листопада [1918 р.?] у Нью-Йорку, які зібрали [кошти] для делегатів Національної ради Конституанти. Взяло участь понад 15 тис. українців".

**Брошура М. Василька „Osteurope und Deutshland".** Berlin, 1920 (14 S.)

Одне з положень брошури: „Щоб успішно боротися проти національного руху українців на території України, більшовики створили Українську радянську республіку, яка теоретично є нібито самостійною, але на практиці так, як і при царському уряді, вона є провінцією Великоросії" (с.11).

Wien. AVA. Nachlass Wassilko. Ukrainische Frage. Bukowiner Angelegenheit. №1; №2.

*Олег Ботушанський*
*(Чернівці)*

## ДОКУМЕНТ, ЩО СВІДЧИВ ПРО РОЗВИТОК І ПРОБЛЕМИ СІЛЬСЬКОЇ КООПЕРАЦІЇ НА БУКОВИНІ НА ПОЧАТКУ XX ст.

Злиденне життя більшості буковинських селян після земельної реформи 1848 р. через малоземелля, а то й безземелля, брак робочої і продуктивної худоби, дешевого кредиту, дорожнечу досконалого реманенту і сільгоспмашин, низьку оплату праці у маєтках поміщиків і орендарів, засилля лихварів спонукали їх до пошуку самопорятунку і самодопомоги. Такою формою самодопомоги стала сільська кооперація, яка у країнах Західної Європи набула у другій половині XIX ст. значного поширення. В Австрії, до складу якої входила і Буковина, закон про створення сільських спілок було ухвалено у квітні 1873 р. Однак на Буковині спілковий рух розгорнувся дещо пізніше – з кінця 80-х років XIX ст. і особливо з початку XX ст. Певну допомогу в його започаткуванні надала й крайова влада. Виникло чимало т.зв. райфайзенських ощадно-кредитних кас (за прізвищем німецького кооператора Фрідріха Вільгельма Райфайзена, 1818-1888), а також споживчих, збутових, згодом пасовищних, молочарських, орендних, меліоративних, млинарських та інших спілок. Так, станом на кінець 1905 р. селяни українських сіл створили 114 ощадно-кредитних кас, у яких числилося 11415 членів.[1]

Активним пропагандистом і організатором спілок на Буковині був український професор Чернівецького університету Степан Смаль-Стоцький.[2]

Хоч спілок було створено значне число, але через бідність селян вони не могли розгорнути широку фінансову, господарську діяльність. Щоб уможливити одержання спілками кредиту у великих банках, у 1903 р. більшість спілок в українських селах створили крайове кооперативне об'єднання „Селянська каса" (були створені також німецьке і румунське крайові товариства, що об'єднали спілки німецького і румунського населення Буковини). [3]

Як місцеві (сільські) спілки, так і крайові кооперативні об'єднання були зобов'язані щороку подавати звіти про свою діяльність, які затверджувалися на загальних зборах спілчан, друкувалися у фаховій пресі.

Нижче наводиться витяг із досить широкого звіту „Селянської каси" за 1905 р., опублікований у газеті „Вісник Союза руских хліборобских спілок на Буковині „Селянска Каса"[4].

### … Стан союза руских хліборобских спілок на Буковині „Селянськоï Каси"

Отсе вже третє з ряду річне справозданє нашого союза. Дня 10. мая 1903-го року основано в Чернівцях за приміром иньших західних країв нашої держави Союз руских хліборобских спілок на Буковині „Селяньска Каса", стоваришенє зареєстроване з обмеженою порукою з осідком в Чернівцях. Єї вписано дня 20. липня тогож року в реєстер стоваришень при ц.к.краєвім суді як торговельнім в Чернівцях. З днем 23-го липня „Селяньска Каса" розпочала свою діяльність. Всїх райфайзенок, які пристали до союза було тоді 50, котре число з кінцем 1903-го року зросло на 61. В дальших роках число райфайзенок росло скорше так, що з кінцем 1905-го року числив наш союз 119 кас райфайзеньских а 5 иньших товариств.

Між рускими селами на Буковині село Раранче має ту славу, що воно за ініціятивою теперішнього начальника „Селяньскої Каси", Дра Стефана Смаль-Стоцкого засновало першу райфайзенку касу. Ту касу вписано дня 8-го лютого 1899-го року в реєстер стоваришень при ц.к.краєвім суді як торговельнім в Черніцях. Від того дня зачинається історія райфайзеньских кас в рускій части Буковини.

Предложені тут рахунки говорять ясно, до чого ми догосподарувались по конець 1905-го року.

Число членів наших кас райфайзеньских зросло на поважне число 10.006. З сего виходило би, що райфайзенки вже глибоко закорінились в нашім народі на Буковині, коли вони мають таке велике



число членів. Всїх Русинів на Буковині є коло 300.000 душ. До райфайзенок належать самі повнолітні. Ми можемо приблизно приймати, що тих 10.006 членів представляють таке саме число родин. На кожду родину можна приблизно числити 5 душ. Тоді виходило б, що близько 50.000 душ Русинів на Буковині були з кінцем 1905-го року згуртовані в райфайзеньских касах. То значило би, що кожда шеста душа Русинів на Буковині приналежна вже до кас позичкових і щадничих згуртованих знов у своїм союзі хліборобских спілок на Буковині „Селянська Каса".

До сеї точки могли би ми вже бути задоволені з наших успіхів, як би рахунки, як би голі числа не сьвідчили нам про велику мізерність тих наших райфайзенок. Вони називають ся „каси пожичкові і щадничі" а в дійсности вони є лиш касами пожичковими, бо вкладок щадничих в тих касах дасть Біг. Чим ліпше приглянемо ся ми рахункам поодиноких кас, тим стає нам чі ясніше але все темнійше в очах. Хто не має особливо щасливого дару з самої природи, видїти своїми очима все в рожевих красках, той мало винесе потіхи прочитавши ті числа. Вони аж надто вражають очи. Додаймо до того, що ми сего стану здобули ще досить значним насилєм, то образ іще потемніє...

Вкладки щадничі по наших райфайзенках дуже а дужо малі. Сей брак вкладок щадничих вказував би необзнакомленим з нашими домашними стосунками на то, що в наших людий нема грошей і що нема що вкладати до кас. А на правду то не так.

Причин браку вкладок щадничих по наших райфайзенках є богато. Найголовнїйшою причиною, від якої посередно або безпосередно походять всі инші, се брак осьвіти серед нашого селяньского загалу, се неграмотність наших хліборобів, а опісля й брак людий на селі, що могли і вміли би словом навчити наших людей на селі про значінє райфайзенок, про вартість гроший взагалі та вкладок щадничих. Просьвітної роботи урядників „Селяньскої Каси", науки, яка від них походить при нагоді заснованя кас, і їх ревізий, за мало. Треба ще й пильної праці сьвідомих членів нашої в селі замешкалої людности. Треба вишукувати методи для економічного осьвідомлюваня наших селян, в кождім селі інакшої. Треба здобути собі довірє в недовірчивих селян.

Тепер політично-партийна війна меже приклонниками одної а другої партиї доводить до нечуваної агітациї серед селян против наших товариств і кас. Ся кертична робота страшенно шкодить цілій народній господарці. Сьвященники по селах, що по більшій части належать до чужої нам народности, всю свою силу використовують на те, аби троюдити нарід против райфайзенок. Помагають їм в їх диявольскій роботі лихварі ріжних народностий і віроісповідань, хрещені і нехрещені, свої і чужі, бо через райфайзеньскі каси грозить їм утрата дотеперішного їх зарібку з лихварки. Пречудна спілка лихварів, сьвященників і дідичів против наших змагань, всякими способами піднести добробит наших селян...

Часто, особливо в гірских околицях, можна почути між людьми: Що то гроші? В мене вони нічого не значать. Люди не шанують гроший, тяжкою працею їх собі здобувають а легким способом пускають... Тут треба буде ще богато праці доложити, аби невиносимі вже стосунки направити в иньший бік. На се є наші каси пожичкові і щадничі, аби дати можність, щадити хвилево непотрібні в господарстві гроші та ще до того з приростом, з відсотками вибрати їх з каси тоді, як їх забракне або буде потрібно. А безпека, що ті гроші не пропадуть, що їх не буде ужито на ворожі народові цїли, найбільша зі всіх безпек, які лиш можуть дати які небудь банки або на інакших статутах заведені стоваришеня. Бо в райфайзеньских касах всї члени ручать цілим своїм маєтком, що взяті гроші каса на жадане зверне з установленими відсотками. Вершок глупоти на то потрібно, аби припустити, що банки, котрі ведуть і спекулятивні, часом навіть дуже ризиковні справи, безпечнїйші для вірителїв ніж райфайзенки, котрі гроші зичать лиш певним людям і за доброю порукою, рік річно оголошують свої рахунки, ведуть всї свої справи перед очима всїх членів і нечленів, так би сказати всего загалу…

Вкладок щадничих по всїх райфайзенках разом виносили з кінцем 1905-го року суму 158.821 К. Розділивши на 10.000 членів припадає на одного близько 16 К. Як би райфайзенки не мали іншого капіталу, то мусїли би по тихонько заснути.

Коли брак вкладок щадничих, то треба було затягати пожички. До заснованя „Селяньскої Каси" зичили каси з фонду краєвого або з фонду убогих дотичного села на 4%. А тепер вже й від „Селяньскої Каси". Сума всїх затягнених ножичок разом по всїх касах, що з кінцем послїдного року замкнули рахунки є 1,040.311 К. Розділивши на 10.006 членів отримуймо пересічну суму 104 К. на члена. Всего чужого капіталу було у всїх райфайзенках кругло 1,09.132 К. На 1 члена припадає 120 К. пересічно.

Як мало є капіталу то й чисті зиски малі. А що з чистих зисків складається резервовий фонд, то й він при короткім тривку кас не значний. Всїх резервових фондів було разом 19.244.34 К, на члена отже близько 2 К.

З виплачених в сумі 103,708 К. паїв припадає на одного члена 10 К. Се весь капітал, яким орудують наші райфайзенки.

Всі каси позичкові і щадничі разом роззичили між членів суму 1.249.975 К., отже пересічно одному членови близько 125 К.

Через брак капіталу „Селяньска Каса" приневолена була затягати по більших банках довги для кас. Вона подалась на грошевий торг.

### Дешевий кредит

Пекуча справа в нас на Буковині є брак готових гроший. В нас Русинів що до сеї точки може найгірше. А то тому, що в нас, як і є в кого гроші, то він тримає їх в себе на поготові, може трафиться купити кавалок землі, а тоді купцеви найзруч-